

Fiziker Róbert

EGY FIÓKBAN MARADT ALTERNATÍVA Királykérdés a Külügyminisztériumi Levéltár fennmaradt irataiban (1922–1938)

Kánya Kálmán külügyminiszter, a magyar diplomácia egyik legtapasztaltabb tagja 1936. március 2-án magához kérte Sir Geoffrey Knox budapesti angol követet, hogy számoljon neki a magyar külügyi vezetés tervezett lépéseiről, „amelyekhez előreláthatólag a legfantasztikusabb kommentárok fognak fűződni”. Ezek között volt Kurt von Schuschnigg osztrák szövetségi kancellár és külügyminisztere, Egon Berger-Waldenegg báró „magától értetődően természetes”, a két ország „bensőséges viszonyát” tükröző – és egy újabb közös római vizitet előkészítő – budapesti látogatása is. Kánya ezeket az információkat azért hozta a követ tudomására, hogy „azok horderejét a helyes és megfelelő mértékre szálítsa le”. A beszélgetés végén – a dunai államok közeledésének esélyeivel kapcsolatban – Kánya német nyelven idézte Wenzel Anton von Kaunitz-Rietbergnek, Mária Terézia államkancellárjának a mondását: „A politikában nem a kívánatosra, hanem az elérhetőre kell törekedni.”¹

Királykérdés – második felvonás

Ugyanez a racionális, érzelemmentes reálpolitika irányította az önálló magyar külügyminisztérium egyik megszervezőjének, a két világháború közötti magyar külpolitika – főtítkárként, berlini követként és külügyminiszterként is – meghatározó alakjának, majd tényleges irányítójának diplomáciai sakkhúzásait, többek között a királykérdés kezelésében is. A külügyi kormányzat királykérdéssel kapcsolatos álláspontja 1922 és 1938 között tulajdonképpen nem változott. Eszerint a probléma rendezését a „hétköznapi feladatok elvégzése után”, a „legközelebbi ünnepnapra” kell halasztani – fogalmazott Bethlen István miniszterelnök 1921. október 20-ei nevezetes pécsi beszédében,² csak néhány órával IV. Károly második, a legitimista törekvések szempontjából végzetes visszatérési kísérlete előtt. Mindenesetre Bethlen még október végén is biztosította a tihanyi őrizetben tartózkodó „koronás királyát”, hogy önkéntes lemondása nem csupán „egy újabb,

¹ Napi jelentés. Bp., 1936. márc. 2. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (a továbbiakban: MNL OL), K 63 Külügyminisztériumi Levéltár, Külügyminisztérium, Politikai Osztály (a továbbiakban: K 63), 20/7 Osztrák–magyar viszony (a továbbiakban: 20/7), 788/1936.
A tanulmányban előforduló fordítások a szerző munkái.

² Idézi *Speidl Zoltán*: Végállomás: Madeira. Királykérdés Magyarországon, 1919–1921. Bp. 2012. 197.

az elévülhetetlen hála érzetén alapuló kapcsolatot létesít” a nemzet és az uralkodóház között, de a külpolitikai akadályok elhárítása után, „mikor a helyzet arra megértett”, a törvényes trónörökös „az ország minden megrázkódtatása nélkül örökölt jogainak gyakorlatába léphet”.³ Ez az ünnepnap azonban sohasem jött el.

Pedig a két világháború között – Habsburg Ottó későbbi megfogalmazása szerint – „volt fantázia a restaurációban”,⁴ és ezt nem csupán az a tény igazolja, hogy a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában őrzött két világháború közötti külügyi dokumentációban az egyik legnagyobb tematikus gyűjtemény, különböző állagokban, a „Királykérdés” címet viseli. A miniszter kabinetje, a Politikai osztály, illetve a Sajtó- és kulturális osztály fennmaradt iratait már csak azért is érdemes alaposan górcső alá venni, mert – ahogy Gratz Gusztáv, Teleki Pál első kormányának külügyminisztere, közgazdász és történétíró világosan látta –, ha a külügyminisztériumba „napról napra befutó titkos információk tömegében egyetlen valódi is található, majdnem lehetetlen kitalálni, melyik az a sok közül”.⁵ Jellemző példa erre Woraciczky Olivér gróf (1920-ban a magyar békedelegáció egyik titkára) 1921. novemberi párizsi jelentése. Meglátása szerint a Quai d’Orsay-n bizonyos „groupe-ok” – amelyek miatt a hivatalos politika „néhánykor fluctuál” – IV. Károly visszatérését nem tartották teljesen összeegyeztethetetlennek Franciaország érdekeivel, és a vállalkozás sikere esetén Párizs semleges maradt volna. Ehhez azt teszi hozzá a követség munkatársa, hogy értesülései nem hivatalos helyekről származnak, „s inkább a politikai potin⁶ jellegével bírnak”, mégis közlésre érdemesnek tartotta őket, mert „a potin mögött többnyire van valami igazság”.⁷

A fegyelmezett és ügyes diplomaták elejtett mondataiból nehéz volt „még csak megközelítőleg is következtetni” a tényleges külpolitikai szándékokra,⁸ ezért a „kinek-kinek saját és pártja szája íze szerinti híresztelésekre igen tág tér nyílt”. Az érték- és az érdekalapú politizálás ütközésének példájaként Barcza György vatikáni magyar királyi (m. kir.) követ említi 1937. tavaszi, az egyházi államnak a restaurációs kérdéshez való viszonyát taglaló jelentésében, hogy ugyanabban az

³ Bethlen István miniszterelnök felirata IV. Károlyhoz. Bp., 1921. okt. 29. MNL OL K 64 Külügyminisztériumi Levéltár, Külügyminisztérium, Politikai osztály rezervált iratai (a továbbiakban: K 64), 48. tétel Királykérdés: IV. Károlyra vonatkozó ügyek, helyzetjelentések (a továbbiakban: 48), 1921-1.

⁴ *Bokor Péter – Hanák Gábor*: Egy év Habsburg Ottóval. Beszélgetések. Bp. 1999. 30.

⁵ *Gecsényi Lajos – Sipos Péter*: Gratz Gusztáv emlékiratai. Történelmi Szemle 42. (2000) 315–316.

⁶ a. m. szóbeszéd, pletyka.

⁷ Szigorúan bizalmas követségi titkári jelentés. Párizs, 1921. nov. 25. MNL OL K 64 48-1922-490.

⁸ Hory András római követ is „bizonyos jelekből és kisebb indiszkrétciókból” jutott arra a következtetésre, hogy a legitimista csoport és a Vatikán között 1930 tavaszán már sorozatos megbeszélések folytak. A követ levele Walko Lajos külügyminiszterhez. Róma, 1930. ápr. 26. MNL OL K 63 48. tétel. A magyar király személyének visszaállítására tett lépések és a Habsburg-ház szerepe a királykérdésben, 1928–1941 (a továbbiakban: 48) 1930, iktatószám nélkül, 448–449. f.

órában, amikor XI. Pius pápa a Vatikán második emeletén fogadta – „királyoknak kijáró szertartások közepette” – a már detronizált XIII. Alfonz spanyol királyt, az épület első emeletén Eugenio Pacelli bíboros-államtitkár az elismert spanyol köztársaság nagykövetével folytatott fontos tárgyalásokat.⁹ Ambrózy Lajos gróf, bécsi m. kir. követ pedig 1928 őszén „meglepőnek és rejtélyesnek” ítélte meg Ignaz Seipel prelátus, szövetségi kancellár bizalmas közlését, aki az államforma és a dinasztia kérdésében önmagának a cselekvési szabadságot fenntartva a szövetségi elnök közvetlen választását kilátásba helyező alkotmányreform-tervezettel, saját bevallása szerint, szándékosan lehetővé kívánta tenni a detronizált ifjú trónörökösnek, hogy kedvező alkalommal – akár ideiglenesen köztársasági elnökként – elfoglalhassa ősei trónját.¹⁰

Összességében tehát igenis szükség van a külügyi álláspontok szelektáló mérlegelésére, az értesülések valós értékének megállapítására. Márpedig ezek a tanulmányban bemutatásra kerülő, a különböző külügyi jelentésekben tetten érhető kormányzati álláspontot igazolhatták, árnyalhatták vagy akár meg is cáfolhatták, bár a tárgyalt korszak elején rögzített elvi álláspontot jelentősen sosem befolyásolták. A királykérdés államközi kapcsolatokban betöltött tényleges szerepének bemutatása ugyan csak az osztrák diplomácia korabeli magyar relációs iratanyagának bevonásával lenne teljes,¹¹ de a hazai levéltári anyag vizsgálata is jelentősen hozzájárulhat a téma feldolgozásához.

A legitimisták úgy gondolták, hogy egy magyarországi restauráció segítségével nem csupán a korábbi perszónálunió támasztható fel valamilyen formában, de Trianon és Saint-Germain béklyóitól is meg lehet szabadulni. Az általuk hirdetett szociális népkirályság¹² megoldást kínál a társadalmi-gazdasági krízisre, növeli a Duna-menti népek megbékélésének esélyét és az önmagát előbb-utóbb Ausztriával kárpótolni szándékozó germán óriás időben történő megállítással Európa békéjéhez is hozzájárulhat. A királypártiak hittek egy pártok feletti erkölcsi tekintély visszatérésének szükségességében, az elcsatolt területek feletti

⁹ A Habsburg-dinasztia restaurációjának kérdése és a Vatikán. Követjelentés. Róma, 1937. márc. 12. MNL OL K 64 41. tétel Különböző tárgyú, részben töredékes iratok (a továbbiakban: 41), 1937-41-185.

¹⁰ Követjelentés. Bécs, 1928. nov. 17. MNL OL K 64 20. tétel Osztrák–magyar viszony (a továbbiakban: 20), 1928-700.

¹¹ Ennek feldolgozásához lásd *Tilkovszky Loránt*: Ausztria és Magyarország a vészterhes Európában. A budapesti osztrák követség megfigyelései és helyzetelemzése 1933–1938. évi politikai jelentéseiben. Bp. 2002., illetve *Üb: Az 1920-as évek magyarországi külpolitikája a budapesti osztrák követség jelentései tükrében*. In *memoriam Barta Gábor*. Szerk. Lengvári István. Pécs 1996. 409–416.

¹² A legitimisták – elsősorban a Nemzeti (Legitimista) Néppárt – olyan, széles rétegek által támogatott és a diktatórikus törekvéseknek is sikerrel ellenálló alkotmányos királyságot képzeltek el, amelyben az alkotmányos demokrácia és a szükséges választójogi, szociálpolitikai és a földbirtokviszonyokkal kapcsolatos reformok egyszerre valósulnak meg.

jogigényt biztosító történeti jogban, a nyugati hatalmak és a szomszédos kisantant-államok – diplomáciai eszközökkel történő – meggyőzőhetőségében és egy alkotmányos, európai berendezkedés eljövételében is. Ambiciózus program volt, kétségtelenül.

A legitimisták ténylegesen egyszer (még ha kétszeri „nekifutásra” is) tettek kísérletet a király visszahozatalára. 1921 tavaszán és őszén az utódállamokban „még erős monarchista hagyományok éltek”, továbbá Magyarországon a karlismus „még élő erő volt”. Németország még nem volt abban a helyzetben, hogy „hatékony vétót emeljen” a restaurációval szemben, és „talán még lehetséges lett volna megállítani” az osztrák Anschlussmozgalmat, ráadásul „egy szerény fegyveres erő is rendelkezésre állt”.¹³ Károly király Trianon betűjével nem ütközve, az antant tudtával és a magyar kormánnyal folytatott titkos tárgyalások megfeneklése után, Aristide Briand francia miniszterelnök jóindulatú semlegességi ígéretének vagy „határozott biztatásának”¹⁴ birtokában, egy még félkész állapotban lévő és olasz védőernyő alatt formálódó kisantant árnyékában érkezett Magyarországra – igazolva, hogy a legitimista restauráció alapvetően nem jogi, hanem hatalmi-politikai kérdés.

Gratz Gusztáv szerint a legitimisták „érdekes és talán hasznos” megbeszéléseket folytattak, „anélkül, hogy valaha is gyakorlati sikert tudtak volna felmutatni”.¹⁵ „Meghallgatták őket, de nem hallgattak rájuk”¹⁶ – fogalmazott több alkalommal Apponyi Albert, a királypárti mozgalom hazai ikonikus alakja. Ténylegesen minimális esély mutatkozott arra a két világháború között, hogy az üresen maradt királyi trónon ismét uralkodó üljön. Arra pedig még kevesebb, hogy a Habsburg-ház tagja, Habsburg Ottó legyen az utolsó utáni király. Az alternatívát mutató legitimisták sikertelenségük, saját korukban korszerűtlennek, később retrográdnak, majd a történelemből kiiktatandónak minősített politikai elveik és irányvezetésük ellenére bizonyos értelemben mégis réalpolitikuskok voltak. „Már ha a réalpolitika alatt nem csupán a hatalmat értjük, hanem a felelősségteli s főleg: távlatos gondolkodást, ideák becsületes képviselését, más felfogások tiszteletét, az elvi alapú szövetséget.”¹⁷ Az általuk kínált megoldás egyáltalán nem volt fából vaskarika, „volt realitástartalma, de nem elegendő” – ráadásul

¹³ Gratz visszaemlékezését lásd *Gecsényi L. – Sipos P.: Gratz Gusztáv emlékiratai* i. m. 367.

¹⁴ *Georges-Henri Soutou: Frankreich und Österreich seit 1918*. In: Österreich. 90 Jahre Republik. Beitragsband zur Ausstellung im Parlament. Hrsg. Stefan Karner – Lorenz Mikoletzky. Innsbruck–Wien–Bozen 2008. 542.

¹⁵ *Erinnerungen des Gustav Gratz für die Jahre 1918 bis 1945*. Österreichisches Staatsarchiv, Kriegsarchiv, Militärische Nachlässe, 19 (B, C). Kézirat. 289.

¹⁶ *Kerekesházy József: Apponyi*. E-book. Győr 2012. 198.

¹⁷ *Murányi Gábor: Nem a legitimizmus dicsérete...* Könyvhét (2007) 11. sz. 16. (<https://bit.ly/2RXOQAZ>, letöltés 2020. szept. 30.)

a megvalósult nagyhatalmi elképzelések végeredményben legalább annyira sikertelennek bizonyultak.¹⁸ Más kérdés, hogy az ő alternatívájukat nem próbálták ki. Abban a hatalom osztrák és magyar birtokosai is egyetértettek, hogy a Habsburgok visszatérése mind bel-, mind külföldön „óriási izgalmat és mozgalmakat idézne elő, amelyek konzekvenciáit előre látni nem lehet”. Ehhez Ambrózy követ – válasza „tisztán akadémikus és magánjellegét aláhúzva” – azt tette hozzá, hogy egy nemzeti király megválasztása „aligha hozná nyugvópontra” a dinasztia kérdését, ugyanakkor Magyarország trónján „más, mint Habsburg király aligha tarthatná magát”.¹⁹

A királpárti politikusok kezdettől fogva úgy ítélték meg, hogy a restaurációt egy kétségtelenül létező, „ha még olyan csekély, ellenséges külföldi nyomás által alátámasztott belső veszély” fenyegeti.²⁰ Ugyanakkor szerintük „más egy akadályt látni, és szívesen látni. Más örülni a lehetetlenségnek, és más minden erőt megfeszíteni, hogy a lehetetlent lehetővé tegyünk.”²¹ A monarchisták nem kívánták „a dolgok erőltetését, a kalandokat, a puccsokat, az éretlen gyümölcsnek leszakítását a fáról, hanem csakis és egyedül: minden diplomáciai eszköznek igénybe vételét és kihasználását”.²² Azaz megpróbálták a politika által kínált anyagból – fokozatos bel- és külpolitikai építkezéssel – „a legjobbat kovácsolni, ami abból kovácsolható”.²³ Ebben az értelemben a legitimista politika is értelmezhető és leírható a tanulmány elején idézett kaunitzi mondással.²⁴ Ráadásul a királpártiak a pillanatnyilag elérhető politikai programelemek megvalósításával lépésről lépésre próbáltak közelíteni a kívánatosnak tartott alkotmányos monarchia felé.

Realista idealizmusuk csupán egy latens alternatívát tudott nyújtani, amely azonban nem juthatott érvényre a hatalomgyakorlók által szintén reálpolitikainak tartott megfontolások miatt.²⁵ Arra kevés esély volt, hogy a fent vázolt

¹⁸ Ehhez lásd *Gerő András: Az Ottó-jelenség. Rubicon* (2011) 8. sz. 5–11.

¹⁹ Követjelentés. Bécs, 1928. márc. vége. MNL OL K 63 48-1434/1928.

²⁰ *Griger Miklós: A legitimizmus és a magyar feltámadás. Aktuális-e a királykérdés?* Bp. 1936. 8. A szerző a nagyhatalmak, a környező utódállamok, illetve a magyarországi szabad királyválasztók egyaránt elutasító álláspontjára utal.

²¹ A Nemzeti Néppárt programját idézi *Kardos József: A legitimizmus alternatívái Magyarországon* (1918–1946). Bp. 1996. 48.

²² *Griger M.: A legitimizmus* i. m. 53.

²³ *Gecsényi L. – Sipos P.: Gratz Gusztáv emlékiratai* i. m. 332.

²⁴ Hasonlóan érvelt Ignaz Seipel prelátus, egykori császári miniszter, a köztársasági Ausztria későbbi szövetségi kancellárja, aki 1922. április 2-án, IV. Károly halálának másnapján a legitimizmust „személyes ragaszkodás szempontjából ideálisnak, de politikailag kilátástalannak, ezért gyakorlatilag használhatatlannak” minősítette. *Friedrich Rennhofer: Ignaz Seipel. Mensch und Staatsmann.* Wien–Köln–Graz 1978. 279.

²⁵ A magyar követek általában azt a „m. kir. kormányok által felállított, kitűnő, bevált és a tényeknek is megfelelő választ” adták a királykérdéssel kapcsolatos kérdésekre, hogy „ezen kérdés ez idő szerint nem aktuális”. Követjelentés. Róma, 1937. márc. 12. MNL OL K 64 1937-41-185.

legitimista álláspont és a magyar külügyi felfogás közeledjen egymáshoz. Henrik mecklenburgi herceg, I. Vilma holland királynő férje 1934 februárjában felkereste Zita királynét Steenockerzeelben, ahol felidézte budapesti látogatását is. A beszélgetésen jelenlévő Ottó főherceg Horthy Miklós kormányzó nevének említésénél élénken közbeszólt: „Horthy folyamatosan biztosít hűségéről, de bármikor felszólítom arra, hogy adja át nekem a hatalmat, kitérő válasz ad.” Henrik válaszul arról győzködte a királynét, hogy Horthynak nyomós oka van erre, hiszen „mikor átadná az uralmat Ottónak, a kisantant megszállná Magyarországot”. Zita erre csak azt jegyezte meg: „Ezt nem hiszem.”²⁶ 1936 januárjában pedig Ernst Rüdiger Starhemberg herceg, osztrák alkancellár az egyre türelmetlenebb Ottónak azt ajánlotta, hogy „menjen egy többéves világkörüli útra, miközben a politikai helyzet talán úgy fog alakulni, hogy a restauráció kérdésével komolyan lehet foglalkozni”.²⁷ A harmincas évek fejleményeit Sigray Antal, a legitimisták egyik hazai vezetője Rudnay Lajos báró, bécsi követ előtt a következőképpen foglalta össze: a „restauráció megalapozására első lépések simán megtétettek, de hogy az utolsó, legnehezebb lépésre sor kerül-e és mikor, nem tudja”.²⁸ Ehhez a királypártiak szerint csak egy „gyűszűnyi mérészségre” lett volna szükség.²⁹

Non omnis moriar

1922. április 11-én, Sopron szabad királyi város a törvényhatósági bizottság rendkívüli közgyűlésén emlékezett meg IV. Károly, a „legemberibb király és a legkirályibb ember” haláláról. Dr. Zehetbauer Ottó pápai prelátus, prépost plébános „fennkölt szárnyalású szép” gyászbeszédében úgy vélekedett, hogy „a magyar nemzet százados törekvéseit” a Habsburg uralkodók közül elsőként megértő vértanú uralkodó – a fejezet latin címével összhangban – „nem halt meg mindenkorra”, mert a „mártírok vére kikel, mint a földbe vetett mag és gyümölcsöt hoz”.³⁰ Masirevich Szilárd bécsi m. kir. követ, aki szerint „több méltánylást érdemelték volna a tragikus sorsú uralkodó jóságos intenciói”, úgy vélekedett, hogy a „mártírium felett megnyilvánult hangulat” természetesen még nem volt „effektív lépésnek tekinthető” a monarchizmus felé.³¹ Éppen ellenkezőleg, a legitimizmus

²⁶ Követjelentés. Hága, 1934. febr. 28. MNL OL K 64 41-84-1934.

²⁷ Napi jelentés. London, 1936. jan. 29. MNL OL K 64 1936-20-135.

²⁸ Számjel-jelentés. Bécs, 1936. jan. 21. MNL OL K 63 48-216/1936.

²⁹ A magyar Capitoliumon. Pethő Sándor válogatott publicisztikája. Vál., s. a. r., jegyz. Závodszy Géza. Bp. 2005. 160.

³⁰ Sopron város részvéte. Bp., 1922. jún. 29. MNL OL K 58 Külügyminisztériumi Levéltár, Külügyminisztérium, A miniszter kabinetje, III-5. tétel Királykérdés (IV. Habsburg Károly) 1922-356.

³¹ Követjelentés. Bécs, 1922. ápr. 9. MNL OL K 64 48-1922-2117.

hosszú időre eltűnt a nagypolitika színpadáról, oda csak az apja halála után Zita királyné által II. Ottóként köszöntött³² főherceg nagykorúsága és a királypártiaknak az egyre növekvő Anschluss-veszély miatt fokozódó tevékenysége révén került vissza az 1920-as évek végétől, az 1930-as évek elejétől egy rövid, de annál intenzívebb időszakra.

A magyar külügyminisztérium folyamatosan figyelemmel kísérte a királykérdéssel kapcsolatos külföldi – illetve hangsúlyozottan az ausztriai – véleményeket és fejleményeket. Ambrózy bécsi követ beszámolója szerint IV. Károly emléktáblájának a Hofburg szomszédságában lévő Michaelerkirchében történt leleplezése után Zichy Aladár gróf, legitimista politikus, egykori miniszter pohárárköszöntőjében „csak közös érzésekről emlékezett meg” és „gondosan tartózkodott” minden olyan célzástól, amely szerint a Habsburg-ház Ausztria és Magyarország között „a jövőben is kapcsolatot képezhetne”.³³ Ez a fajta tartózkodó magatartás a későbbiek során sem változott, Pethő Sándor legitimista publicista, történész ezért joggal vetette a hivatalos legitimizmus szemére, hogy „valójában sohase mertte őszintén megmondani, hogy amikor nemzeti királyságról szaval, akkor az osztrák–magyar kapcsolatokra gondol”, s a „népies és nemzeti cífraszűrben” akarta „bevonultatni a szélbali szívekbe a legitimizmust”.³⁴

Ez csak Hitler hatalomra jutása után változott meg fokozatosan, miután a monarchisták belátták, hogy be kell fejezni a rágódást a múlt sérelmein,³⁵ a „szűnyogcsípés elleni hadakozást”, miközben „önként lefeküdnénk az elefánt talpa alá”.³⁶ 1937 májusában Sigray Antal gróf már a „két restauráció szimultán helyreállítását”³⁷ nevezte a legfontosabbnak, miközben a bécsi magyar követség néhány hónappal korábbi értesülései szerint az osztrákoknak a magyarországi legitimista mozgalommal „látszólag semmi kapcsolata megállapítható nem volt”, és bár személyes összeköttetések „fennállanak”, országok közti „egyöntetűen megbeszélte és kitervezett munkaprogram nincsen”.³⁸ Egy évvel az Anschluss előtt is csupán

³² Lásd Zita királyné nyilatkozata II. Ottó trónigényéről. Funchal, 1922. ápr. 24. MNL OL K 589 Polgári kori kormányhatósági levéltárak, Államfői Hivatali Levéltár, A kormányzó félhivatalos iratai, I-A-4-1922.

³³ Követjelentés. Bécs, 1928. ápr. 15. MNL OL K 63 48-1661/1928.

³⁴ *Pethő Sándor*: A magyar Capitoliumon. A magyar királysze a Duna völgyében. Bp. 1932. 66–67.

³⁵ Amikor 1936-ban a Burgtheaterben bemutatták Herczeg Ferenc Szendrey Júlia című színművét, a Der Österreicher című legitimista hetilap tiltakozott az „osztrákellenes” cselekmény miatt. A bécsi magyar követ szerint „antimagyar és centralista érzelmű” Friedrich Wiesner egykori követ pedig Hans Pertner közoktatásügyi államtitkárt is felkereste, hogy vétőt emeljen. Pertner a tiltakozást nem vette tudomásul, és a darabot Petőfi Júlia címmel be is mutatták. Követjelentés. Bécs, 1936. máj. 8. MNL OL K 63 20/7-1663/1936.

³⁶ *Pethő S.*: A magyar Capitoliumon i. m. 70.

³⁷ *Békés Márton*: A becsület politikája. Gróf Sigray Antal élete és kora. Vasszilvágy 2007. 155.

³⁸ Követjelentés. Bécs, 1937. febr. 8. MNL OL K 63 20/1. tétel Ausztria, Általános kül- és belpolitika (a továbbiakban: 20/1), 455/1937.

abban bíztak, hogy – bár az osztrák és a magyar álláspont „úgy tradícióban, mint jogi elgondolásban és koncepcióban különbözik egymástól” – a legitimizmus által bejárt külön utak „valamikor találkozni fognak”.³⁹

A legitimista mozgalom esélyeinek folyamatos változását és aktivitásgörbéjét, illetve a külhatalmak reakcióit pontosan tükröző követjelentések mellett a Sajtó- és kulturális osztály is szemlélte mind a magyar- és dinasztia barátát, mind az ellenséges írásokat, gyakran az eredeti lapszámot is mellékelve a beszámolóhoz. Jellemző az alaposágra, hogy Csáky István gróf, az osztály helyettes vezetője, későbbi külügyminiszter 1929 januárjában azzal kereste meg Bayer-Krucsay Dezsőt, a Bayer és Társa gyógyszervegyészeti gyár alapítóját, tiszteletbeli svéd főkonzult, hogy segítségét kérje egy svéd nyelvű újságcikk lefordításában, amelyből „csak annyit tudott kihámozni”, hogy Bayer-Krucsay is szerepel benne és a királykérdéssel foglalkozik. A diplomata hamarosan megküldte a „Királyság király nélkül. Magyar rapszódia” című, Magyarország igazságát „megértő és együttérző hangon hirdető” cikk fordítását.⁴⁰

Ugyancsak a Sajtó- és kulturális osztály iratai között maradt fenn a *Humoristické listy* prágai vicclapnak Masirevich Szilárd prágai m. kir. követ szerint „a csehek kiáltó ízléstelenségét” tanúsító cikke, amely 1930 nyarán *Rendkívül vidám játék szomorú végkimenetellel* című gúnyrajzzal harangozta be Ottó főherceg küszöbön álló nagykorúságát. A karikatúra a Habsburg-uralkodócsalád koporsói tetejére felállított trónuson ülve ábrázolja „anyuci Ottócskáját”, fején a túlméretezett Szent Koronával, kezében országalma helyett piros gyümölcscsel és az (1930. október 1-jén, osztrák és magyar tanári kar előtt kitüntetéssel letett) érettségijelképező sétatobbal. A morbid építményt ingatag létrákon egyensúlyozó huszárok biztosítják, miközben hangosan rikkantják: „Éljen a király!”⁴¹

A követségi sajtóelőadók a különböző szenzációs híresztelések hivatalos cáfolatait is megküldték a napilapok szerkesztőseinek.⁴² A „puccs-híreket lancirozó”

³⁹ Kardos József: Legitimizmus. Legitimista politikusok Magyarországon a két világháború között. Bp. 1998. 235–237.

⁴⁰ Csáky István levele. Bp., 1929. jan. 10., illetve Bayer-Krucsay válasza az Östgöta Correspondenten 1929. január 4-ei cikkének fordításával. Bp., 1929. jan. 26. MNL OL K 66 Külügyminisztériumi Levéltár, Külügyminisztérium, Sajtó- és kulturális osztály (a továbbiakban: K 66), a) Iratok, I-5/a tétel Egyéb, részben töredékes, sajtóval kapcsolatos ügyek, sajtójelentések (a továbbiakban: I-5/a), 1937-2. A magyarországi királykérdés, 34081/1929.

⁴¹ Követjelentés. Prága, 1930. aug. 27., melléklet. A vicclapot a követségre eljuttató bizalmi ember német nyelvű feljegyzésében úgy vélte, hogy ezeket a „mértéktelenül közönséges” vicceket „a legutolsó kikötői bordélyban sem túrnék meg”, ráadásul a csehek saját történelmüket is „bepiszkítják”, hiszen egy sor Habsburg uralkodó egyben cseh király is volt. MNL OL K 66 a-1937-I-5/a-2-35729/1930.

⁴² Így tett például Leffler Béla író, műfordító, egyetemi magántanár, stockholmi követségi sajtóelőadó, aki 1934 februárjában azt a svéd lapértésülést osztotta meg Mengele Ferenc követségi tanácsossal, a sajtóosztály vezetőjével, hogy Ausztriában – a polgárháborús helyzetet kihasználva – küszöbön áll a

nemzetközi sajtó érdeklődését jelzi, hogy például az 1930–1931-ben megrendezett Szent Imre-emlékév ünnepségsorozata kapcsán bevezetett közbiztonsági intézkedésekről – melyeket a bel- és külföldön „makacsul újra és újra felbukkanó, a trónkérdésnek rajtaütésszerű megoldásával” kapcsolatos híresztelésre válaszul rendeltek el a mátyásföldi repülőter és a „vámvonalakon áthaladó idegen autók” fokozott megfigyelésével – egy külügyi összeállítás szerint összesen mintegy félszáz külföldi lap számolt be. (Ugyanakkor ezeknek csak kis százaléka volt elérhető a minisztériumban, és telefonjelentés sem futott be mindenhol.) A „gyászfátyolos hölgyet és a tizennyolc év körüli fiatalembert” ekkor is és a későbbiek folyamán is hiába várták a rendészeti szervek.⁴³

A legátfogóbb iratanyag a Dísz tér politikai osztályának magyar–osztrák relációs tételeiben maradt fenn, hiszen a legitimista törekvések 1930-tól, Ottó nagykorúvá válásától kezdve tapasztalható megélénkülése természetesen azt eredményezte, hogy különös gonddal figyelték meg mindazokat a tényeket, amelyek „indíciúmokat tartalmaztak az osztrák kormányban a Habsburgok visszatérése tekintetében elfoglalt álláspontjára”. Nem lehetett ugyanis közböbös a magyar diplomácia számára, hogy az osztrák restauráció a magyar királykérdés megoldása előtt, az után (vagy netán a halogató magyar kormányzati szándékokat felülírva azzal párhuzamosan) következik be. Másrészt – a külpolitikai megfontolásoktól eltekintve és a kérdést csak osztrák belpolitikai problémaként mérlegelve – a restauráció megfelelő előkészítéssel „az osztrák nép közömbössége miatt véráldozat nélkül győzedelmeskedhetnek”.⁴⁴ Hasonlóan vélekedett Starhemberg herceg, a Heimwehr nacionalista paramilitáris szervezetének vezetője is, aki szerint Ausztriában „széles néptömegek teljesen passzívan viselkednének, sem érte, sem pedig ellene nem csinálnának semmit; az eredménytől tennék későbbi állásfoglalásukat függővé”.⁴⁵ Ebből a szempontból teljesen indifferens annak vizsgálata, hogyan változtak az osztrák (és magyar) monarchizmus esélyei, illetve belpolitikai elfogadottsága. Ambrózy 1931 decemberében írt visszatekintése szerint a restauráció kilátásai Ausztriában 1918 ősze óta „mindig nagyon gyengék voltak, és állandóan szenvedtek a megfelelő vezéregyéniségek hiányától”, politikájuk „tömegeket nem tudott magának szerezni”, a királypárti propaganda „teljesen meddő és nem éri meg a reá fordított

császárság kikiáltása, Ausztria egyidejűleg perszonalunióra lép Magyarországgal, továbbá „Steenockerzeelben negyven magyar repülő várakozik és a comói tó partján pedig két olasz repülőraj”. Sajtóelődói felterjesztés. Stockholm, 1934. febr. 27. MNL OL K 66 I-5/a-1937-2-35409/1934.

⁴³ Erről Vass József miniszterelnök-helyettes számolt be Apponyi Albert grófhhoz intézett, 1930. augusztus 29-ei levelében. Illetve ugyanitt a sajtóosztály összeállítása. Bp., 1930. aug. 25. MNL OL K 66 I-5/a-1937-2-35233/1930.

⁴⁴ Szigorúan titkos követjelentés. Bécs, 1930. febr. 8. MNL OL K 64 20-1930-86.

⁴⁵ Követjelentés. Bécs, 1932. jún. 17. MNL OL K 64 1932-20-392.

szellemi munkát és költséget”.⁴⁶ Rudnay báró még 1936 nyarán is azt emeli ki, hogy a restaurációnak a keresztényszocialisták, a régi beamterek, katonatisztek, papok és a Ferenc József-i „liberális éra” visszatérésében bízó zsidó tőkésék támogató álláspontja ellenére „ma Ausztriában többsége nincs”.⁴⁷ A szükséges többség azonban egyesek szerint politikai eszközökkel egyszerűen megteremthető lett volna: Theodor Hornbostel, egykori budapesti osztrák követ, a külügyminisztérium politikai osztályának vezetője 1937 elején például úgy vélte, hogy „megfelelő előkészítéssel a császárt, belpolitikai szemszögből, be lehet hozni Bécsbe, de éppúgy lehetne megfelelő propagandával Bécs határában bejövételét fegyveresen meggátolni”.⁴⁸

Tényleges, komoly legitimista puccsveszély valójában sohasem állt fenn, ezért az osztrák és a magyar politikusok nyugodtan élcelődhettek ilyen híresztelések felbukkanásakor. Így tett például Seipel külügyminiszter, amikor 1930 őszén a magyar követ érdeklődésére mosolyogva visszakérdezett: „Ön olyan történésekre utal, amelyeknek ma pontban hajnali 5 órakor kellett volna bekövetkezniük?” Ambrózy szintén mosolyogva azt felelte: „Információim szerint 20-án, plusz n”.⁴⁹ Kiss Sándor helsinki m. kir. követ pedig 1934 augusztusában, egy stockholmi moziban hasztalan gyözködte arról csehszlovák kollégáját, hogy nem a szintén Svédországban tartózkodó Ottó királyfival érkezett és a mellette ülő „szép asszony nem csak camoufflage-nak van.” A követ ezt „mulatságos részletként” idézte fel és remélte, hogy „európai komplikációk talán mégse lesznek ebből a dologból”.⁵⁰

Valójában azonban még 1938 februárjában, amikor Habsburg Ottó írásban felajánlotta Kurt Schuschnigg kancellárnak, hogy egy osztrák egységkormány élén irányítaná az ellenállást, tehát közvetlenül az Anschluss előtt sem merült fel a Habsburg főhercegben, hogy a hivatalban lévő kormány hozzájárulásának és a népakarat kinyilvánításának hiányában visszatérjen. Erről így vélekedett később: „Ausztria süllyedő hajó volt, amelyet, ha valahogy egyáltalán, csak úgy lehetett volna megmenteni, ha minden hazafias erő egy csónakban evez”.⁵¹

⁴⁶ Követjelentés. Bécs, 1931. dec. 29. MNL OL K 63 48-310/1932.

⁴⁷ Követjelentés. Bécs, 1936. jún. 25. MNL OL K 63 48-95/1936.

⁴⁸ Követjelentés. Bécs, 1937. febr. 19. MNL OL K 63 20/1-605/1937.

⁴⁹ Követjelentés. Bécs, 1930. okt. 23. MNL OL K 64 1930-20-711.

⁵⁰ Követjelentés. Helsinki, 1934. aug. 15. MNL OL K 63 48-2519/1934.

⁵¹ *Lucian O. Meysels: Der Austrofaschismus. Das Ende der Ersten Republik und ihr letzter Kanzler.* Wien–München 1992. 220.

Habsburg-tarokk – Jelenetek egy évtized történetéből

A fejezet – a Ferdinand Piatnik hírnevét megalapozó, 1850-ben piacra dobott kártyajáték nevét némileg módosítva⁵² – a Habsburg-kérdésnek a kétoldalú találkozókon játszott szerepét vizsgálja abban az időszakban, 1928 áprilisa és 1938. március idusa között, amikor a magyar külpolitika aktivitása a Külügyminisztérium Politikai osztálya – az önálló magyar diplomácia első, rendkívül hiányosan dokumentált évtizedéhez képest jóval nagyobb számban – fennmaradt iratanyagainak tanúsága szerint is jelentősen megnőtt.

Ambrózy Lajos gróf, aki a két világháború közötti korszakban a leghosszabb ideig, 1925 májusától 1932. december végi nyugdíjazásáig töltötte be a bécsi m. kir. követi posztot, gyakran osztotta meg bizalmas értesüléseken alapuló észleleteit, meglátásait az osztrák belpolitika fejleményeiről és a legitimista mozgalom esélyeinek változásáról. A diplomata 1928 áprilisában még nagyon szemérmesnek tűnt, amikor a IV. Károly emléktáblájának fent említett avatása után rendezett déjeuner-n a meghívás ellenére azért nem vett részt, mert aggályosnak találta, hogy az osztrák és magyar királypártiak „inter pocula való találkozásán esetleg olyan beszédeknek lehetne fültanúja”, amelyek akár az őt küldő, akár a fogadó kormány szempontjából „feszélyező helyzetbe juttathatnák”.⁵³

Ambrózy az év végén már határozottan fűzött kommentárt Michael Hainisch szövetségi elnök kijelentéséhez, aki a tipikus „osztrák hálátlanság” megnyilvánulásának tartotta, hogy a szociáldemokrata ellenzék ejtette őt, annak ellenére, hogy Seipel mellett ő „az a nagy aktívum, amelyet az osztrák köztársaság eddig produkált”. A követ epésen megjegyzi, hogy ugyanaz a Hainisch beszél erről, aki a sógorok ezen „rossz tulajdonságát kihasználva fáradozott azon, hogy a Habsburg-ház emlékét és az iránta való hála érzését az osztrák nép lelkéből kioltsa”.⁵⁴ Eközben saját államfői tevékenységét Ferenc József uralkodói produktumával vetette össze és „az összehasonlításnál egyes dolgokat saját maga javára vélt elkönyvelhetni”. Szerinte azért tűnt el szinte teljesen a monarchizmus Ausztriából, mert a hatalom korábbi gyakorlói önmagukat „a nép felett álló magasabb lényeknek kívánták tekinteni”. Grotzesk módon ehhez még azt is hozzátette, hogy kiváló vérű szarvasmarháit (!) annak ellenére nem díjazták a kiállításokon, hogy

⁵² Ferdinand Piatnik a 19. század közepén piacra dobott tarokk-kártyája fél évezred Habsburg történetét mutatta be, szöveges képek segítségével, Jelenetek egy ország történetéből (Szenen aus der vaterländischen Geschichte) címmel. 1898-ban, Ferenc József trónra lépésének 50. évfordulóján adta ki a császári jubileumi kártyát, az uralkodó mellett I. Ferenc és V. Ferdinánd, továbbá Erzsébet királyné, illetve a királyi pár leányainak arcképével. Ehhez lásd <https://bit.ly/3gHpQHC>, letöltés 2021. febr. 11.

⁵³ Követjelentés. Bécs, 1928. ápr. 15. MNL OL K 63 48-1661/1928.

⁵⁴ Bizalmas követjelentés. Bécs, 1928. dec. 1. MNL OL K 63 20/1-2527/1928.

családfájuk olyan, mint a főhercegnéké, „okmányyszerűen igazolható kvalitásaik” azonban sokkal jobbak.⁵⁵

A „régí monarchiát, a régí hadsereget és Ausztria régí tőke- és áruipacait sirató”⁵⁶ királypárti mozgalomnak kezdetben nem tulajdonítottak Budapesten komolyabb jelentőséget. Miske-Gerstenberger Jenő bécsi követségi tanácsos, ideiglenes ügyvivő 1930 tavaszán „tíz groteszk kinézésű férfi és nőként” írta le a Gustav Wolff ezredes vezette császárhű küldöttséget, akik monarchikus érzelmeiket „túlzott és gyermekes módon”, illetve „ártatlan kis demonstrációkkal” juttatták kifejezésre. Wolff például civil ruhában is „az inggallérja alatt, nyakkendő helyett” az osztrák császári Vaskorona-rend II. osztályát viseli, ismerőseit pedig „a jónapot helyett »Gott erhalte«-val üdvözli”.⁵⁷ A magyar–osztrák gazdasági és politikai közeledés híreiben ezek az osztrák legitimista körök „a régí monarchiának Ottó alatti egyesülése csalhatatlan előjelét” látták, ezért Miske szerint „a fent említett felfogásnak valamely megfelelő módon való megcáfolását megfontolás tárgyává lehetne tenni”.⁵⁸ Az osztrák kormány különböző gesztusai (az ausztriai tartózkodás engedélyezése a dinasztia egyes tagjai számára, a vagyoni kárpótlás kilátásba helyezése) a követ álláspontja szerint a tényleges restauráció tekintetében nem jelentettek „kedvező szimptomát”, ezek az osztrák köztársaság belső nyugalma szempontjából teljesen veszélytelenek voltak.⁵⁹

Hitler hatalomra kerülése azonban új helyzetet teremtett.⁶⁰ A második világháború után Habsburg Ottóval az emigrációs Magyar Nemzeti Bizottmányban szorosan együttműködő Bakách-Besseney György követségi tanácsos, ideiglenes ügyvivő már 1932 őszén úgy vélekedett, hogy a régí császárság feltámasztására „komolyan senki sem gondolhat”, az osztrák nép apátiája és „politikai defetizmusa” az anchluss minden gátló körülmény dacára „bármikor aktuálissá teheti”, amint azt a nemzetközi viszonyok megengedik.⁶¹ Az egyre erőteljesebb

⁵⁵ Szigorúan bizalmas követjelentés. Bécs, 1928. okt. 19. MNL OL K 63 20/1-4240/1928. Josef Reither fölművelésügyi miniszter 1935 júliusában, az alsó-ausztriai Langenrohr községben, Habsburg Ottó díszpolgári címének helyi megünneplésén éppen azzal érvelt a monarchia mellett, hogy olyan államfőre van szükség, „akire mindannyian felnézhetünk”. Követjelentés. Bécs, 1935. júl. 9. MNL OL K 63 20/1-2282-1935.

⁵⁶ Bizalmas követjelentés. Bécs, 1929. máj. 30. MNL OL K 63 20/7-2063/1929.

⁵⁷ Ideiglenes ügyvivői jelentés. Bécs, 1930. ápr. 15. MNL OL K 63 20/1-1345/1930.

⁵⁸ Ideiglenes ügyvivői jelentés. Bécs, 1930. ápr. 30. MNL OL K 63 20/7-118/1930.

⁵⁹ Követjelentés. Bécs, 1931. dec. 29. MNL OL K 63 20/1-16/1932.

⁶⁰ A legitimizmust a nemzetiszocialisták „hozták új életre”. Követjelentés. Bécs, 1935. jún. 26. MNL OL K 63 20/1-1915/1935.

⁶¹ Ideiglenes ügyvivői jelentés. Bécs, 1932. szept. 18. MNL OL K 63 20/1-sz. n.-1932. 190–192. f. Ehhez 1934 márciusában is annyit tett csak hozzá, hogy a Habsburg-törvények valamilyen formában történő módosítására sor kerülhet, de ez a restauráció kilátásait nem befolyásolja kedvezően. Ideiglenes ügyvivői jelentés. Bécs, 1934. márc. 1. MNL OL K 63 20/1-685/1934. Friedrich Wiesner nyugalmazott követnek az osztrák Külügyi Társaságban az új osztrák–magyar perszónalunióból kinövő

legitimista mozgolódás a bécsi magyar diplomaták érdeklődését is fokozta a kérdés iránt. Semsey Andor gróf, követségi tanácsos szerint Starhemberg gróf „valódi érzelmeinek adott kifejezést”, amikor azt fejezte ki, hogy az osztrákok „nem fogják engedni magukat a magyarok által visszatartani”, ha császárt akarnak. A csehek csak Budapesten szemben fenyegetőznek, és a restaurációval „jobban is járna” Ausztria, mint a nemzetiszocialisták hatalomra jutásával.⁶² 1933 októberében Hornbostel követségi tanácsos Engelbert Dollfuss szövetségi kancellárral folytatott hosszabb beszélgetéséről tájékoztatta Nelky Jenő bécsi m. kir. követet. Az osztrák kormányfő szerint elvben nem ellenezte a restaurációt, azonban számos olyan akadályt látott, amelyek a császári trón visszaállítását „egyelőre kilátástalanná teszik”. Egy ilyen – a lakosság túlnyomó többségénél minden bizonnyal kedvezőtlen fogadtatásra találó – vállalkozáshoz nincs elegendő anyagi erő, a régi osztrák–magyar kapcsolat helyreállításához pedig „egyik félnek sincs kedve”, a „két rokkant állam” együtt sem lenne képes viselni az ezzel járó terheket. A gazdasági helyzettel elégedetlen csehek és a horvátok csatlakozásával javulnának az esélyek, de ezt az ottani kormányok „elkeseredett ellenállása” lehetetlenné teszi.⁶³ Dollfuss 1934 tavaszán Bakách-Besseney követségi tanácsos előtt is megismételte álláspontját, miszerint Ausztria „túl kicsiny és túl szegény” ahhoz, hogy a „fényes” Habsburg-ház visszatérésére gondolni lehessen.⁶⁴

1934 őszén Apor Gábor báró követ már úgy értékelte a helyzetet, hogy a legitimista manifesztációk azért bírnak „vonzóerővel” bizonyos társadalmi csoportokra, mert „jobb idők emlékét idézik fel” a 12 éves köztársasági uralom után. Ugyanakkor szerint szélesebb néprétegeket a legitimista eszmék „nem tudtak megmozgatni”.⁶⁵ Mindenesetre a „restauráció láthatóbban előretörő voltát” igazolta, hogy Schuschnigg kancellár – aki egy bizalmi egyén jelentése szerint „igen ügyesen fátyolozta el”⁶⁶ a legitimistákhoz fűződő kapcsolatait – a követ előtt, annak kérdésére válaszolva kijelentette, hogy azt a magyar állásponttal egyezően nem tekinti aktuálisnak, és fontosabb lépést a magyar kormány előzetes értesítése nélkül nem fog tenni az ügyben.⁶⁷

föderalisztikus államról elmondott gondolatait a hallgatóságnak csak „csekély része vette komolyan”, legalábbis a közönség „arcjátékából ezt a benyomást nyerte”. Ideiglenes ügyvivői jelentés. Bécs, 1934. márc. 29. MNL OL K 63 20/7-1034/1934.

⁶² Szigorúan bizalmas követjelentés. Bécs, 1933. jún. 2. MNL OL K 63 20/7-1683/1933.

⁶³ Szigorúan bizalmas követjelentés. Bécs, 1933. okt. 17. MNL OL K 63 20/1-2988/1933.

⁶⁴ Szigorúan bizalmas ideiglenes ügyvivői jelentés. Bécs, 1934. ápr. 11. MNL OL K 63 20/1-1162/1934.

⁶⁵ Követjelentés. Bécs, 1934. nov. 22. MNL OL K 63 20/1-6534/1934.

⁶⁶ Bizalmi egyén jelentése. Bécs, 1935. aug. 20. MNL OL K 63 20/1-2635/1935.

⁶⁷ Követjelentés. Bécs, 1934. aug. 17. MNL OL K 63 20/7-2762/1934. Persze kérdés, hogy előállhat-e bármikor olyan külpolitikai konstelláció, hogy egy kis állam egy adott kérdésben „mindenkitől függetlenül, teljesen szabadon” dönthet? – ahogy erről Apor Gábor báró Gabriel Puaux bécsi francia

1935 márciusában a bécsi román és csehszlovák követ kifogásolta, hogy az előző évben hazatért Habsburg-Tescheni Jenő főherceg, cs. és kir. tábornagy meghívást kap különböző állami ünnepekre, és azokat el is fogadja. Franz Peter külügyi vezértitkár válaszában lényegében elvitatta a követek illetékességét ebben a kérdésben. Bécs város báljára is hivatalos volt a főherceg, aki ezúttal az esetleges komplikációktól tartva rákérdezett Berger-Waldenegg külügyminiszternél, hogy nem volna-e jobb az ő megjelenésétől eltekinteni. Az osztrák diplomácia vezetője azonban egyenesen felkérte, hogy éppen a tiltakozás miatt „igenis jöjjön el”.⁶⁸ Rudnay Lajos – az utolsó követi rangú magyar diplomata Bécsben az Anschluss előtt – 1935. júliusi jelentéséből az is kiderült azonban, hogy Lusinsky gyalogsági tábornok, hadügyminisztériumi osztályfőnök pénzügyileg aggasztónak tartotta volna a restaurációt, mivel már Jenő főherceg is megterhelést jelentett, hiszen a hadsereg esetről esetre kénytelen volt autót a rendelkezésére bocsátani: „miből elégítenők ki” – kérdezte a tábornok – „egy restauráció esetén a sok főherceg igényeit?”⁶⁹

A köztársaság fundamentumát jelentő Habsburg-törvény 1935. júliusi megváltoztatása, amely a család vagyoni és közjogi helyzetét az osztrák kormány előzetes engedélyéhez kötött hazatérés lehetőségével⁷⁰ és a konfiskált családi ingatlanvagyon visszaszolgáltatásának kilátásba helyezésével⁷¹ kívánta rendezni, a követ meglátása szerint nem jelentette a restauráció előkészítését.⁷² Ennek ellenére Rudnay, aki Gratzhoz, Masirevichhez, Ambrózyhoz, Nelkyhez és Kányához hasonlóan pályafutását a közös külügyminisztérium szolgálatában kezdte, 1935 végén már „Ottó örökös király” születésnapja alkalmából rendezett bécsi ünnepegekről számolt be jelentéseiben, bár ezek meglátása szerint nem haladták meg a korábbi évek hasonló rendezvényeinek nagyságát.⁷³ Mindenesetre a közelinek hitt restauráció miatt egyesek számára „opportunosnak látszott legitimistává válni”, hogy aztán újabb hírek és híresztelések hatására ez „ismét kezdjen kimenni a divatból”. Rudnay izgatottan várta a fejleményeket, hogy „összel hány opportunista fogja érzelmi lomtárából tavasszal előkotort feketesárga szívét ismét sutba dobni”.⁷⁴

1936 elején folytatódott a legitimista „előretörés”. Rudnay szerint a „gyorsan reménykedő” osztrák lakosság a császárságtól, a régi Ausztria „részbeni

követ előtt nyilatkozott kormánya királykérdésben elfoglalt álláspontjáról. Követjelentés. Bécs, 1935. febr. 13. MNL OL K 63 20/1-570/1935.

⁶⁸ Követjelentés. Bécs, 1935. febr. 13. MNL OL K 63 20/1-570/1935.

⁶⁹ Bizalmas követjelentés. Bécs, 1935. júl. 26. MNL OL K 63 20/1-2433/1935.

⁷⁰ Legitimista vezetők szerint Ottó „nem is gondolt arra”, hogy az osztrák kormány beleegyezése nélkül hazatérjen. Követjelentés. Bécs, 1935. júl. 17. MNL OL K 63 20/1-2283/1935.

⁷¹ Hornbostel így foglalta össze a helyzetet: „Meg kell adni a család számára a lehetőséget, hogy külföldön tudjanak élni.” Ideiglenes ügyvivői jelentés. Bécs, 1935. júl. 16. MNL OL K 63 20/1-2339/1935.

⁷² Követjelentés. Bécs, 1935. júl. 8. MNL OL K 63 20/1-2225/1935.

⁷³ Követjelentés. Bécs, 1935. nov. 23. MNL OL K 63 20/1-3751/1935.

⁷⁴ Követjelentés. Bécs, 1935. aug. 21. MNL OL K 63 20/1-2647/1935.

felállításától várja az üdvözülést”, mert ez az „utolsó aduja” az anchluss ellen.⁷⁵ Egy összefoglaló jelentésben a követ egyenesen azt írta, hogy az osztrák belpolitikai fejlődés „mindinkább azt a benyomást kelti”, mintha Schuschnigg kancellár a restaurációs törekvések révén akarná „állampolitikai célkitűzéseit megvalósítani”. A munkásság, bár a monarchizmus ellensége, „a két rossz közül mégiscsak a kevésbé rosszat választaná”, az osztrák nemzetiszocialisták pedig Németországnak az 1936. július 11-én aláírt benemavatkozási szerződés által megkötött keze miatt „egymagukban nem elég erősek komoly ellenállás kifejtésére”. Ugyanakkor azonban úgy látta, hogy a restauráció „technikai keresztülvitele csak »alkotmányos« úton képzelhető el”. A Dollfuss-féle rendi alkotmány értelmében az államfőt az ország polgármesterei, a kormányakarat „exponensei” választják meg, a hadsereg pedig „esküjéhez híven fog viselkedni.” Spányik Márió grazi tiszteletbeli konzulnak a Dísz térre küldött helyzetjelentése szerint „a restauráció megkísérlése bármikor aktuálissá válhat”.⁷⁶

Az anchluss megelőző, legitimista szempontból is mozgalmas esztendő a külügyi iratanyagban is erőteljes lenyomatot hagyott. A monarchista szervezetek növekedése és erősödése miatt Rudnay indokoltnak látta, hogy a királpárti mozgalom ausztriai helyzetéről mélyebben tájékozódjon és az eredményről részletes jelentésben számoljon be. A követ az erősödést több tényező együttes hatásában látta: a „monarchista érzelmű” Schuschnigg kancellár által a pártok betiltása után 1936 májusában megszervezett „Vaterländische Front” keretein belül nyújtott politikai mozgásszabadságban, Benito Mussolini remélt és propagandisztikusan kihasznált segítségével, a náci veszélyben és Ottó főherceg újévi üdvözlésében, melyek hatására az az általános érzés alakult ki, hogy a restauráció, „amennyiben megtörténik, Ausztriából fog kiindulni”. Bár úgy látta, hogy a legitimisták javarésze a hivatalnoki és katonatiszti karból rekrutálódott, és az ifjúságot nem – de en bloc még a katolikus ifjúsági szervezeteket sem – sikerült a mozgalomnak megnyerni, senki sem szeretne „elkésve érkezni” a legitimisták táborába. Mindezek dacára – különösen a külpolitikai helyzetre való tekintettel – nem látta a restauráció „momentáni lehetőségét”. A legitimista szervezetek fejlődésének rövid felvázolása és az Ottónak adományozott díszpolgári címek területi eloszlásának elemzése után Rudnay a mozgalom csúcsszervezetének tekinthető „Eiserner Ring” programpontjait is ismerteti. Ezek lényege egy alkotmányos, szociális, keresztény, hivatásrendi monarchia kiépítése „Ausztria jelenlegi területén, annak jelenlegi határai közt”, a legszorosabb gazdasági együttműködésben a

⁷⁵ Szigorúan bizalmas követjelentés. Bécs, 1936. febr. 1. MNL OL K 63 20/1-410/1936.

⁷⁶ Osztrák belpolitikai helyzet. Tiszteletbeli konzuli összefoglaló jelentés. Graz, 1936. nov. 30. MNL OL K 63 20/1-3957/1936.

Duna-medence utódállamaival. Végül összegzésében leszögezi, hogy az osztrák és magyar legitimista vezetők gyakori kapcsolatai „csak személyi összeköttetéseknek tekinthetők”, az osztrák mozgalom ugyanis a környező országok hasonló szervezeteitől „függetlenül dolgozik”.⁷⁷

1937 első hónapjaiban folyamatosan érkeztek a legitimizmus térnyerésével kapcsolatos bécsi követjelentések Budapestre. A hivatalos *Wiener Zeitung* február 10-ei vezércikke az osztrák kormány „nézetével” – a félhivatalos jelleg cáfolása ellenére is – „párhuzamos” álláspontot rögzített a kérdéssel kapcsolatban. Fontossága miatt továbbították a londoni, párizsi, római és berlini m. kir. követségek mellett a varsói, bukaresti és prágai magyar külképviseletekre, továbbá a moszkvai és madridi miszsiókra is. A nagy feltűnést keltő cikk „tenorja oda irányul”, hogy az osztrák államforma kérdését „nem szabad türelmetlenül, elhamarkodottan megoldani”, ehhez „az aktivitásig fokozott általános érzés” szükségeltetik, mely a monarchia visszaállítását az egyetlen lehetséges megoldásnak tekinti. Mivel azonban a követ szerint a külpolitikai konstelláció jelenleg nem kedvező, ezért a belpolitikai helyzetének erősítése céljával egyre inkább „feltűnően prolegitimista” álláspontra helyezkedő kormány „a legitimizmus provokálásával” minden bizonnyal egy távolabbi időpontra kívánja előkészíteni a talajt a monarchikus államforma bevezetéséhez.⁷⁸

Néhány nappal később Schuschnigg kancellár a Vaterländische Front vezetői előtt elmondott beszédében az államforma kérdéséről kifejtette, hogy arról kizárólag az osztrák nép hivatott dönteni, alkotmányos úton, mindenféle kísérletezés kizárásával és az osztrák történeti tradíciók továbbvitelét felvállaló államvezetés irányításával. A „legitimizmussal kacérkodó” és a törekvéseknek publicitást biztosító kancellár meggyőződése szerint ez az orientáció a „nép, az ország és az osztrák ház érdekeit” egyaránt szolgálja. A követ szerint a kormánynak „meglepetésszerűen módjában állna” keresztülvinni a restaurációt, például olyan módon, hogy egy esetleges népszavazáson csak a Vaterländische Front tagjai kapnának szavazati jogot.⁷⁹ A legitimisták ugyanis „messze vannak attól, hogy a lakosság többségét képezzék” – tájékoztatta Rudnay a budapesti diplomácia irányítóit Edmund Glaise-Horstenau osztrák miniszterrel folytatott beszélgetéséről. Népszerűségüket az osztrák miniszter szerint „az a látszat kelti, hogy a legitimistáknak szabad a sajtóban nyilatkoznuk, míg az antilegitimistáknak nem”.⁸⁰

Schuschnigg Darányi Kálmán miniszterelnöknek azt is megüzente, hogy „teljesen elutasítandó” az a beállítás, mely szerint az osztrák kérdésnek csak két megoldása lehetséges: az anchluss vagy a restauráció. Utóbbi ugyanis „adott esetben

⁷⁷ Követjelentés. Bécs, 1937. febr. 8. MNL OL K 63 20/1-455/1937.

⁷⁸ Követjelentés. Bécs, 1937. febr. 12. MNL OL K 63 20/1-484/1937.

⁷⁹ Követjelentés. Bécs, 1937. febr. 15. MNL OL K 63 20/1-548/1937.

⁸⁰ Követjelentés. Bécs, 1937. febr. 27. MNL OL K 63 20/1-725/1937.

lehetséges”, előbbi viszont „abszolút lehetetlen”. A szövetségi kancellár azt is kijelentette, hogy állja a Gömbösnek adott szavát, és semmilyen, a restauráció megvalósítását célzó lépést nem fog tenni a magyar kormánnyal folytatott „előzetes érintkezés” nélkül.⁸¹ Rudnay a tavaszi fejleményeket úgy foglalta össze, hogy az osztrák restaurációs „rumlit” Schuschnigg idézte elő, pedig az sem belpolitikailag nem hozna nyugalmat, sem külpolitikailag nem jelentené „egy bizonyos formájú Anschluss” – a németekkel való gazdasági, politikai és katonai együttműködés – „feltétlen és abszolút negálását”.⁸²

Az osztrák–magyar perszonálunió a követ szerint már csak Burgenland miatt is elképzelhetetlen lenne, hiszen közös király esetén a közvélemény „joggal követelhetné” az elszakított Nyugat-Magyarország visszaadását az uralkodótól, aki viszont nem kezdhethet el a hatalomgyakorlást éppen egy terület el- vagy visszacsatolásával. Ez a helyzet a belpolitikai nehézségeken túl „revíziós törekvéseink komplexumát tenné lehetetlenné, vagy legalábbis nevetségessé”.⁸³ Az osztrák–magyar–cseh monarchia szintén szóba került, egyes cseh politikusok és osztrák diplomaták „legbelsőbb ideálját” jelentő és Gabriel Puaux bécsi francia követ támogatását is bíró elképzeléséhez Budapesten is „ezen tervhez kedvező férfiaknak” kellene hatalomra jutni, kilétükkel kapcsolatban Rudnay igyekezett információkat beszerezni.⁸⁴

Mindenesetre a követ meglátása szerint az osztrák politika 1937 tavaszán „nagyrészt a Habsburg-kérdésre volt felépítve”. Mivel Rudnay úgy látta, hogy Schuschnigg „beteges félelemmel viseltetik” Németországgal szemben, egyes legitimisták abban reménykedtek, hogy sikerül rávenni a kancellárt a restauráció „gyorsított ütemben történő keresztülvitelére”. A magyar diplomata azonban nem tartotta az osztrák kancellárt „hirtelenkedő” politikusnak.⁸⁵ Schuschnigg állásfoglalása a magyar legitimistákba is „új erőt öntött”, hogy aztán az olasz nagyhatalmi támogatás kétségessé válása hatására ismét „ellanyhuljon” a mozgalom. Egy bizalmas jelentés szerint a náci Németország mögött másodhegedűssé vált olaszok pálfordulásából azt a következtetést vonták le az osztrák monarchisták, hogy „kedvező helyzetben soha nem szabad habozni és rétvázva várni addig, míg a megvalósításra alkalmas helyzet megváltozik”. Ezért amint ismét elkövetkezik a megfelelő pillanat, Schuschnigg nem fog habozni, hogy „nemcsak elvben,

⁸¹ Számjeltávirat. Bécs, 1937. márc. 5. MNL OL K 63 20/1-767/1937.

⁸² Uo.

⁸³ Követjelentés. Bécs, 1937. márc. 6. MNL OL K 63 20/1-815/1937.

⁸⁴ A követ a Ballhausplatzhoz közelálló Reichspost keresztényszociális napilap mellett Richard Schmitz bécsi polgármestert és követőit, illetve Milan Hodžát, Csehszlovákia miniszterelnökét említi a terv pártolóiéért. Szigorúan bizalmas követjelentés. Bécs, 1937. ápr. 10. MNL OL K 63 20/1-1261/1937.

⁸⁵ Követjelentés. Bécs, 1937. ápr. 9. MNL OL K 63 20/1-1256/1937.

hanem gyakorlatban teljesítse a Habsburg-családnak tett ígéretét”.⁸⁶ Az elvi politizálás gondolatának hangoztatásával szemben azonban Rudnay úgy látta, az osztrák politikusok már többször bebizonyították, hogy „szél alatt igyekeznek vitorlázni és mindig készek az erősebb előtt Kratzfusst csinálni”.⁸⁷

Bóbrík Arno, bécsi ideiglenes ügyvivő 1937 végén azt jelentette Budapestre, hogy a legitimisták a következő év januárjában az addiginál is „nagyobb aktivitást” fognak kifejteni. A kilenc bécsi és legalább húsz további, tartományi helyszínen tervezett nagygyűlés „kimondottan gyakorlati céllal nem bír”, mert a „kifelé mutatott optimizmus dacára” a monarchista vezetők tisztában voltak azzal, hogy a várható „veszedelmes nemzetközi komplikációk” miatt a restauráció „belátható időre keresztülvihetetlen”.⁸⁸ Végül a legitimisták összesen ötven tömeggyűlésen álltak ki a császár visszatérése, mint Ausztria függetlenségének „nélkülözhetetlen kelléke” mellett.⁸⁹ Ez azonban csupán egy utolsó fellángolás, egy mozgalmas, de eredménytelen időszak kezdete volt, mely nem tükröződik a fennmaradt külügyminisztériumi levéltári anyagban.⁹⁰ 1938. március 13-án Bóbrík titkos számjeltáviratban tájékoztatta a magyar diplomácia vezetőjét, hogy Ferenc Ferdinánd két fia, az osztrák legitimista mozgalom két vezetője, Max és Ernst Hohenberg saját maguk, valamint utóbbi felesége és gyermekei részére sürgős beutazási engedélyt kértek Magyarországra. Kánya Kálmán a következő utasítást küldte Bécsbe: „Hohenberg hercegék beutazhatnak, 48 óra után azonban el kell hagyniok Magyarországot”.⁹¹ A magyar–osztrák politikai kapcsolatok az Anschluss és Ausztria önálló államiségének ideiglenes elvesztése miatt szükségszerűen néhány évre megszakadtak, a legitimista törekvések pedig végérvényesen zátonyra futottak.

Homokháború

1938. december 13-én egy kelet-magyarországi állástalan diplomás levélben fordult a külügyminiszterhez és „az illetékesek előtt megpendíteni” javasolta a királykérdés rendezését célzó gondolatát, mellyel egyesíteni lehetne a nemzetet és a revíziót

⁸⁶ Bizalmi egyéntől származó jelentés. Bécs, 1937. márc. 8. MNL OL K 63 20/1-ad 767/1937.

⁸⁷ Azaz hajbókolni, behódolni. Követjelentés. Bécs, 1937. jún. 21. MNL OL K 63 20/1-2012/1937.

⁸⁸ Ideiglenes ügyvivői jelentés. Bécs, 1937. dec. 29. MNL OL K 63 20/1-19/1938.

⁸⁹ Ideiglenes ügyvivői jelentés. Bécs, 1938. jan. 17. MNL OL K 63 20/1-177/1938.

⁹⁰ Ehhez lásd *Fiziker Róbert*: Habsburg Ottó és Kurt Schuschnigg levélváltása, 1938. február–március. In: *Új: Osztrák, magyar – két jó barát. Tanulmányok az osztrák–magyar kapcsolatok 1867 és 1989 közötti történetéről.* (Rerum Fides IV.) Bp. 2021. 272–280.

⁹¹ A „beutazhatnak” szóban az igekötőt ceruzával áthúzták és át-ra módosították. Titkos számjeltávirat. Bécs, 1938. márc. 13., illetve Válasz a 19. sz. táviratra. Bp., 1938. márc. 15. MNL OL K 63 20/1-837/1938.

fenyegető „érdek-összeütközéseket egy csapásra meg lehetne ölni”. Szerinte Benito Mussolini egyik fiát kellene a magyar királyi trónra jelölni.⁹² Nem tudni, kapott-e választ az amatőr külpolitikus, mindenesetre ekkor már nem – a Duce által csak „vecchio asburgico”-nak⁹³ tartott – Kánya Kálmán irányította a magyar diplomáciát. A kiváló külügyminiszter, aki a tengelyhatalmak politikájához való szorosabb kapcsolódást elvetette, már az első bécsi döntés előtt egy héttel, 1938. október 25-én jelezte lemondási szándékát Imrédy Béla miniszterelnöknek. „Kegyeskedjék tudomásul venni, hogy nem vagyok többé hajlandó Nagyméltóságod bölcs vezetése alatt szolgálni”⁹⁴ – írta a kormányfőnek. Miloš Kobr budapesti csehszlovák követ Prágába küldött jelentésében így méltatta Kányát: „politikai realizmusában hidegen számító volt és politikai terveiben mindig a magyar nemzet előnyeit nézte és nem vette figyelembe azt, hogy pillanatnyilag a magyar lobbakonyságnak mi kedvez és terveiben nem számolt az itteni politikai közvéleménnyel”.⁹⁵ Amikor ellenfelei már kifogytak a külpolitikai argumentumokból, „megrendült egészségi állapotára hivatkoztak”, végül a napilapok beszámolója szerint ezzel az indokkal mondott le tárcájáról 1938. november 28-án.⁹⁶ Az Anschluss bekövetkeztével és Kánya – a németek által is követelt – távozásával „a minőségellenes ressentiment”⁹⁷ korszaka vette kezdetét. Az osztrák és magyar legitimisták „kooperációját illetőleg meglepetésektől”, a királykérdés „szőnyegre hozásától” ettől kezdve még kevésbé kellett tartani, mint korábban.⁹⁸ Már csak azért sem, mert – ahogy a korábban már említett Woraciczky Olivér, immár brüsszeli ügyvivőként, megjegyezte – Steenockerzeelben „higgadtan gondolkodnak, s elég jól ismerik az osztrák helyzetet”.⁹⁹

Bethlen István egy 1939. január 1-jén a *Pesti Napló*-ban megjelent cikkében kifejtette, hogy Magyarország húsz éven át tartózkodott a német érdekeket érintő lépésektől, és nem ment bele a restaurációba, sem egyedül, sem az osztrákokkal és a csehekkel közösen, pedig „ilyen irányú csábításban nem volt hiány és nem

⁹² Dr. Csákó Lajos levele a külügyminiszterhez. Nyíregyháza, 1938. dec. 13. MNL OL K 63 48-4404/1938.

⁹³ a. m. ‘az öreg habsburgista’. Galeotto Ciano idézi fel naplójában Mussolini szigorú ítéletét a magyar diplomácia vezetőjéről. Galeazzo Ciano. *Diario, 1937–1943*. Ed. Renzo De Felice. E-book. Roma 2015. 241.

⁹⁴ Kánya Kálmán lemondása. Bp., 1938. okt. 25. MNL OL Miniszterelnökségi Levéltár, Miniszterelnökség, K 36 Imrédy Béla miniszterelnök, „E” dosszié.

⁹⁵ Az 1938. december 10-ei budapesti követjelentést közli: *Diplomáciai iratok Magyarország külpolitikájához III. Magyarország külpolitikája, 1938–1939*. Összeáll., s. a. r. Ádám Magda. Bp. 1970. 240–243., itt: 241. Idézi *Miklós Dániel*: *Fogadatlan prókátor, avagy a csehszlovák diplomata, aki majdnem megdicsérte Kánya Kálmánt*. <https://bit.ly/2SPPhyo2>, letöltés 2021. febr. 8.

⁹⁶ Lásd például *Délmagyarország, 1938. nov. 29. 1.*

⁹⁷ *Márai Sándor*: *Hallgatni akartam*. Bp. 2013. 53.

⁹⁸ Kánya berlini követként német beszélgetőpartnerét ezekkel a szavakkal biztosította a magyar kormány szilárd álláspontjáról. Követjelentés. Berlin, 1931. jún. 27. MNL OL K 63 20/7-2760/1931.

⁹⁹ Ügyvivői jelentés. Brüsszel, 1936. febr. 12. MNL OL K 63 20/1-641/1936.

lehet kétséges, hogy ezen az áron gyakran igen aktív szaldót érhattünk volna el”.¹⁰⁰ Kurt von Schuschnigg kancellár pedig később úgy vélekedett, hogy „talán tényleg jobb lett volna a császárra (sic!) rábízni a dolgokat, talán sikerült volna valami”.¹⁰¹ Habsburg Ottó a háború után visszautasította a volt osztrák kormányfő próbálkozásait, hogy megvitassák egykori nézetkülönbségüket: „Nem szeretem, ha a tábornokok, akik egy csatát elvesztettek, és már nem is szolgálnak a hadseregben, utólag a homokban újra eljártsszák az elveszített háborút. Az Ön játékát már lejátszották, az enyémet nem. Nem szeretnék vitatkozni Önnel, mert nem tudjuk, mi történt volna, hogyha az én játékomat, az én politikai koncepciómat valósítottuk volna meg”.¹⁰²

AN ALTERNATIVE BURIED IN A DRAWER

The Issue of the King in the Surviving Documents of the Archives of the Ministry of Foreign Affairs (1922–1938)

By *Róbert Fiziker*

SUMMARY

Between 1922 and 1938 the leadership of Hungarian foreign affairs decided that the issue of the King should be postponed to the „next feast day” after all other obstacles of foreign policy had been surmounted, and even then faithfully keeping to the maxim that had been a reliable element in the diplomatic apparatus of the Monarchy since state chancellor Kaunitz, „aim not for the desirable, but for the possible”. Yet this feast day never came. The Danube-valley alternative, proposed by the legitimists, foundered on the rocks of practical political considerations. One of the greatest thematic collections of foreign policy documents from the interwar period in the Hungarian National Archives as now preserved, in a variety of conditions, bears the title „The Issue of the King”. Based on these documents, this paper proves that while royalists have generally been presented as a company of adventurists, legitimist policy can also be interpreted and described in light of the bonmot of Kaunitz as quoted above.

¹⁰⁰ *Gratz Gusztáv*: Magyarország a két háború között. Szerk., jegyz. Paál Vince. Bp. 2001. 210–211.

¹⁰¹ *Erich Feigl*: Otto von Habsburg. Profil eines Lebens. Wien–München 1992. 87.

¹⁰² *Bokor P. – Hanák G.*: Egy év i. m. 29.